

UNIVERZITA KARLOVA

Pedagogická fakulta

Katedra Výtvarné výchovy

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Pohádka v českém malířství kolem r. 1900

Fairytales in Czech painting around 1900

Marie Černá

Adresa: Světova 9, Praha 8, 18000

Studijní obor: Pedagogika - výtvarná výchova se zaměřením na vzdělání

3. ročník, prezenční studium

Měsíc a rok dokončení práce: duben 2017

Vedoucí práce: prof. PhDr. Ladislav Daniel, Ph.D.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem závěrečnou bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím literatury, kterou uvádím v Seznamu použité literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 12. dubna 2017

podpis:

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji prof. PhDr. Ladislavu Danielovi Ph.D. za čas strávený na konzultacích ohledně mé bakalářské práce a za podnětné připomínky a nápady. Rovněž děkuji rodině a přátelům za podporu.

ANOTACE

Bakalářská práce se zaměřuje na zobrazení pohádky v malířství kolem roku 1900. Zkoumá pojem pohádka a definuje ji. Pohádka je zde ukázána prostřednictvím děl literatury, divadla a hudby. Rovněž je ukázána v ilustraci a v malířství na jednotlivých umělcích. V didaktické části práce jsou navrženy úkoly, tak aby si žáci mohli vyzkoušet vytváření pohádky na základě pocitů a vjemů prostřednictvím nových materiálů. V praktické části jsou obrazy zaměřené na pohádkovou krajinu.

Klíčová slova

pohádka, české malířství, 1900, secese, symbolismus, impresionismus, realismus

ANNOTATION

Bachelor thesis focuses on depicting fairytales in paintings around the year 1900. It explores the concept of fairytale and defines it. Fairytale is shown through works of literature, theater and music. It is aswell shown in illustrations and paintings of individual artists. In the didactic part of the work several assignments are designed so that pupils could try creating tales based on feelings and perceptions through new materials. In the practical part paintings are focused on the fairytale landscape.

Key words

fairytale, Czech painting, 1900, Modern style, art nouveau, symbolism, impressionism, realism

OBSAH:

Úvod	7
------------	---

TEORETICKÁ ČÁST

1. Pohádka.....	9
1.1.Pohádka – definice.....	9
1.2.Pohádka – vymezení	11
2. Výskyt pohádkových motivů	13
2.1.Výskyt pohádkových motivů – způsob jejich zobrazení v malířství	13
2.2.Výskyt pohádkových motivů – pohádka v literatuře	16
2.3.Výskyt pohádkových motivů – pohádka v divadle, hudbě	17
3. Pohádka v ilustraci	19
3.1.Pohádkové vydání Volných směrů	19
3.2.Vojtěch Preissig	20
4. Pohádka v malířství	23
4.1.Jan Preisler	23
4.2.Jaroslav Panuška	28
4.3.Josef Váchal	31
Závěr	33

DIDAKTICKÁ ČÁST

1. Úvod	35
2. Pohádka a její využití ve výchově	35
2.1. Dětská ilustrace	37
2.2. Pohádkový objekt	38
2.3. Vodník	39

PRAKTICKÁ ČÁST

1. Úvod	42
2. Česká krajina	43
2.1. Český ráj	43

2.2. Česká Kanada	44
2.3. České Švýcarsko	45
3. Pohádková krajina	47
3.1. Přípravné studie	47
3.2. Za sedmero horami	50
3.3. Bylo, nebylo	51
3.4. Brána do kouzelného světa	52
3.5. Pohádkové Trosky	53
3.6. Šťastně až navěky	55
Závěr	56
Seznam použité literatury	57
Seznam obrázků	59

ÚVOD

Pohádka jako fenomén je vidět nejen v literatuře a divadelní scéně, ale je zobrazovaná i umělci na plátnech či v podobě knižní ilustrace. Právě na pohádku se orientuje moje bakalářská práce a konkrétně na pohádku v českém malířství kolem roku 1900. To je období, kdy přichází její rozkvět. V době probíhajícího symbolismu a především secese nachází pohádkové motivy značné zastoupení mezi umělci a výtvarníky. Nejprve jsem se snažila vystihnout pojem pohádka a stručně přiblížit její historii. Následně vystihuji dobu přelomu století, kdy a proč byla pohádka zobrazována. Pak se věnuji jednotlivým oborům, zkoumám její začlenění do literatury, divadla a hudby. Dále zkoumám zobrazení pohádkových motivů v ilustraci, kterou ukazují na Vojtěchu Preissigovi a nakonec i v obrazech, kde představují pohádkově laděná díla Jana Preislera, Jaroslava Panušky a Josefa Váchala.

Pohádka nás provází od útlého dětství a má značný vliv na naši psychiku. Není divu, že se neustále píše knihy pro děti, které se snaží probouzet jejich fantazii. Proto má didaktická část se věnuje právě jejímu vlivu na psychiku dětí a jejímu využití ve výtvarné výchově. To pak předvádím na dvou návrzích, které by měly obohatit zobrazení pohádky ve výtvarné výchově. Je to vlastně jiná forma, jak pracovat s klasickou pohádkou, aby si děti vyzkoušely něco jiného a snažily se tvořit prostřednictvím toho, jak na ně pohádky působí. Má jít vlastně více o proces tvorby než o výsledek.

V praktické části rozvíjím pohádkové téma do krajiny. Jako místo, které má svůj vlastní příběh. V cyklu pěti obrazů charakterizují, co pro mě pohádková krajina znamená. Zaměřuji se na konkrétní české krajiny, které znám a ke kterým mám nějaký vztah. Na základě svých podnětů a fantazie si pohádkové místo dotvořuji. Vyjadřuji, jakou atmosféru ve mně jednotlivá místa vyvolávají především prostřednictvím barev. Ke krajinám jsem si v průběhu tvoření dělala přípravné studie, ale výsledek pojetí krajiny na plátně se nakonec odvíjel i od právě rozpoložené nálady.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Pohádka

Pohádka. Slovo, jež v nás probouzí vzpomínky na dětství a nejen to, mnohdy i jako dospělí se k pohádkovým příběhům rádi vracíme a nemusí to být jen prostřednictvím četby dětem. Stále v nich nacházíme cosi, co nás přitahuje, jelikož víme, že pohádky nás vytrhnou z pochmurnější reality a vtáhnou nás do kouzelného světa. Světa, kde je vše možné, kde můžeme být, kým chceme. A o to se vlastně snažíme i ve svém životě, proto se mnohdy upíráme k takovým příběhům s vírou, že nám dodají sílu a že v nás probudí víru v zázraky a hlavně víru v sebe. Právě proto si myslím, že jsou pohádky i v dnešním světě stále aktuální a že najdou uplatnění i nadále, protože nás neustále nutí se nad sebou a nad tím co je dobré zamýšlet a pohánějí nás k vlastnímu šťastnému pohádkovému konci. K tomu čím nás pohádka tak přitahuje, se zabývá ve své studii i V. J. Propp. *„Čím tedy pohádka upoutává, jestliže zobrazení skutečnosti není jejím cílem? Především přitahuje neobyčejností svého podání. Odklon od skutečnosti, výmysl sám o sobě přinášejí zvláštní prožitek. V pohádkách – smyšlenkách je skutečnost záměrně obrácena naruby a právě v tom je, z hlediska lidu, všechn její půvab.“*¹

Pohádka jako země, *k níž klíčem jsou slova, jako Bylo, nebylo...A byl jednou jeden nebo...za sedmero horami a sedmero řekami...; Pohádkovou zemi nalezneme za zavřenými víčky. Čas tu neubíhá vpřed, ale otáčí se ve věčném kruhu. Vypravěč, Oceán nápadů a Šach tlachů, ochutnávač a strážce příběhu, o tom ví více než my. V této říši není těžké uvěřit, že svým přáním dokážeme změnit osud, ne-li rovnou přenášet hory.*²

1.1. Pohádka - definice

Co to je vlastně pohádka a jak ji můžeme charakterizovat? Jelikož nás pohádka provází od nejtělejšího dětství, mnoho z vás by mi asi řeklo, že je to příběh, kde vždycky zvítězí dobro nad zlem. Pravděpodobně byste uvedli, že se v takovém příběhu objevuje

---

¹ PROPP, Vladimír Jakovlevič. *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany: H & H, 1999, s 275 ISBN 80-86022-16-1.

² PŘÍKAZSKÁ, Petra, Martina VÍTKOVÁ a Jiří VYKOUKAL. *Bylo, nebylo--: (pohádkové motivy v moderním a současném umění v Čechách) = Es war einmal--: (Märchenmotive in der modernen und zeitgenössischen Kunst in Böhmen) : Galerie výtvarného umění v Chebu, Festival Mitte Europa - Uprostřed Evropy [30.6. - 4. 9. 2005.]* V Chebu: Galerie výtvarného umění v Chebu, 2005, s. 4 ISBN 8085016753.

zpravidla nějaký princ a princezna. Měli byste ale jen částečnou pravdu. Pod tento pojem se řadí texty, které se předávaly na základě vyprávění mezi lidmi, které se šířily světem. V jednotlivých kulturách se sbíraly tyto staré příběhy a prováděl se jejich rozbor. V tomto smyslu pak mohlo dojít i k úpravě původních textů do dnešních podob pohádek. V těchto literárních textech se mnohdy vyskytují bájně představy, nadčasovost, víra v kouzla, moc slova a jak už to tak bývá, objevuje se tam někdo, kdo vykonává dobro a je hoden porazit zlo. Odkud se slovo pohádka, ale vzalo? Pohádka je vlastně *staročeský pojem „báchora, báchorka“ má ruský kořen z „bachorit“ (prášit); pojmenování pohádka se vyvinulo z polského „gadati – mluvit, dále pak vzniklo „gadka, gadanina“ – hádanka, s předponou „pogadka“.* Od konce 18. století se *pohádka objevuje v nynějším významu (zároveň pohádka jako hádanka); pojem se ustálil v sedmdesátých letech 19. století.*³

Podle Encyklopedie literárních žánrů je pohádka *zábavný, zpravidla prozaický žánr folklórního původu s fantastickým příběhem.*⁴ V jejím popisu uvádí kromě toho, že pravidlem pohádkového příběhu je vítězství dobra nad zlem i to, že se její děj odehrává v bezčasové věčnosti a v neurčitém prostředí, tím se i odlišuje od podobného fantaskního žánru folklorní epiky, a to pověsti. Taktéž pohádkový svět *vytváří odlehlý čarovný svět, jenž se vymyká přírodním zákonům, je izolován od vnějšího kontextu společensko-historické reality a funguje podle svého autonomního řádu. Oproti skutečnému světu je spravedlivější a navozuje atmosféru oblažující epické bezstarostnosti. Příběh obsahuje zpravidla kouzelné, popř. zázračné motivy a přiznává svou vymyšlenost.*⁵

Osobně se mi líbí vyjádření v katalogu „Pohádkové motivy v českém umění kolem roku 1900“, kde se v úvodu píše: *„když krása a dobro na konci vždy spolehlivě zvítězí. Když k velkému cíli nevede nejsnadnější, nýbrž nejnamáhavější cesta. Když tam, kde lidský důmysl selhává, pomohou dobré, nadpřirozené síly. Když koně, ptáci a zvířátka*

---

³ ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež.* Praha: Portál, 2006, 107 s. ISBN 80-7367-095-X.

⁴ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů.* Praha: Paseka, 2004, 472 s. ISBN 80-7185-669-X.

⁵ Tamtéž, 472 s.

pomáhají člověku a dokonce na něj často i mluví. Když ti, kteří jsou hodní, jsou také krásní...to je pohádka.“⁶

Dost často se pohádka zaměňuje s mýty, proto bych tu nastínila drobné rozdíly. Je pravda, že některé pohádky se vyvinuly z mýtů, jiné se do nich včlenily. Jak jsem již nastínila, lidé si pohádky předávali, rádi se vraceli k jejich moudrosti a chtěli ji předávat dalším generacím. Rozdílů mezi mýty a pohádkami je několik. Tak např. mýtus na rozdíl od pohádky končí tragicky. Problémy a zkoušky jsou v mýtu hrdinovi předem dány, nemají se přihodit nikomu jinému, bývají velkolepé. V pohádce si své nesnáze hrdinové působí sami. Hrdina mýtický zažije proměnu, která ho povede k věčnému životu, k životu mezi bohy atd. Naproti tomu pohádkový hrdina žije šťastně na zemi, mezi lidmi a nic víc nepotřebuje. S koncem pohádkového příběhu dosáhne své pravé identity, prožívá štěstí a tím pádem se na úplném závěru může objevit, „a jestli spolu neumřeli, žijí šťastně až dodnes.“ To znamená, že v pohádce obyčejný život může být šťastný navzdory všem překážkám a utrpením, ty mají vést právě k onomu růstu.⁷

1.2. Pohádka – vymezení

Jak už jsem zmínila výše, pohádka patří ke starším slovesným žánrům. Její první záznamy můžeme vystopovat až do Egypta, do 13. stol. př. n. l. Zde se dochoval záznam pohádky *O dvou bratřích*. Více otisků za sebou zanechala antická literatura. Pohádkové motivy se objevují např. ve spisech Homérových a Ezopových. Dále prostupují do středověku, kde vládla hrdinská epika a legendy. Stále má pohádka jen jakousi inspirativní úlohu, její ucelení, zpracování a snaha o samostatnou součást umělecké literatury přichází v 16. stol. O zachycení její nejuvěrnější podoby, i když s jistými úpravami přináší romantismus, který má k pohádce nový vztah a snaží se ji poprvé přiblížit dětem, díky tomu se stává čím dál žádanější. Po celém světě se objevují sběratelé pohádek, mezi jejichž zakladatele patří především známí bratři Grimmové. Z těchto ideálů romantismu rovněž vychází pohádka autorská, která se zaměřuje i na dospělé. V takových příbězích se mnohdy nacházejí filozofické úvahy a symboly. Mezi

---

⁶ BRABCOVÁ, Jana A. *Pohádkové motivy v českém umění kolem roku 1900*. Praha: Národní galerie, 1994, 3 s. ISBN 80-7035-065-2.

⁷ PŘÍKAZSKÁ, Petra, Martina VÍTKOVÁ a Jiří VYKOUKAL. *Bylo, nebylo--: (pohádkové motivy v moderním a současném umění v Čechách) Galerie výtvarného umění v Chebu, Uprostřed Evropy [30.6.-4. 9. 2005.]* V Chebu: Galerie výtvarného umění v Chebu, 2005, ISBN 8085016753.

její autory patří např. H. Ch. Andersen, O. Wilde a A. S. Exupéry. V českém prostředí se s první zmínkou setkáváme u souboru naučných bajek a povídek pod latinským názvem *Gesta Romanorum* nebo v Klaretově *Astronomiáři*, kde se objevila osnova pohádky *O dvanácti měsíčkách*. Její stopy zesilují v 16. století v souvislosti s rozšířením lidového čtení a vymezením zábavné literatury. Zájem o pohádku jako takový přichází až v 19. století, kdy se objevují hodnotní sběratelé pohádek, jako jsou Karel Jaromír Erben a Božena Němcová. Ti si upravují příběhy dle své ideje. V průběhu 19. století se tak formuje tato literatura pro děti a s velkými ohlasy se stává vůdčím žánrem literatury.⁸

---

⁸ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, 476 s. ISBN 80-7185-669-X.

2. Výskyt pohádkových motivů

Pohádka nás provázela po celá staletí prostřednictvím literatury a zásadním způsobem přispěla k rozvoji fantazie a představivosti, proto není ani divu, že i v ostatních uměleckých oborech získala význam v prostředkování těchto motivů, ve kterých byl spatřován klíč k potvrzení kulturní jedinečnosti. Příběhy, jež byly psány a jejichž texty byly upravovány, u kterých si možná i dnes čtenář moc neuvědomuje, že to nejsou ty klasické předávané pohádky a že ilustrace knih, které měly přispět hlavně otevření literatury dětem, je docela mladá inovace. Téma pohádky má své osobnosti nejen v oblasti malířství a literatury, ale i na poli divadelním a hudebním. Nevinnost tohoto tématu dokázalo diváky oslovit především svým poučením, ale i zábavou. A její výskyt je stále aktuální, jakoby její příběhy měly pořád co sdělovat. V katalogu *Z pohádky do pohádky* Olaf Hanel sděluje: „*Pohádková tematika prošla v průběhu celého jednoho století řadou peripetií, jedno je jí však společné. Obrácení se k dětské mentalitě, nezátížené sedimenty „rozvoje“ dospělé osobnosti, zdá se, je v té či oné intenzitě stále aktuální a svým způsobem vždy očištné.*“⁹

2.1. Výskyt pohádkových motivů – způsob jejich zobrazení v malířství

Přelom 19. a 20. století je obdobím, kdy české výtvarné umění prožívá rozkvět, nejen u nás, ale v celé Evropě znamená „*proměnu, přechod, zvrát; to se obráží a předznamenává také ve všech odvětvích kultury. Ve výtvarném umění je toto údobí vymezováno zejména impresionismem, symbolismem a secesí; jsou to tři různorodé tvůrčí proudy odlišného noetického východiska, které se však často prolínají a překrývají.*“¹⁰

Pohádkové motivy se objevují hojně po dopadu romantických tendencí, které ovlivnily podobně jako v literatuře i mnohé malíře. Pohádkové bytosti ovšem můžeme objevit i v dřívějších časech, v antice, renesanci a manýrismu. Dokonce i v éře vrcholného

---

⁹ HANEL, Olaf. *Z pohádky do pohádky: <>fairy-tale parade : [České muzeum výtvarných umění v Praze 17.12.-8.2.2004 katalog výstavy.]* V Praze: České muzeum výtvarných umění, 2003, s. 61 ISBN 80-7056-117-3.

¹⁰ KOTALÍK, Jiří, ed. *Česká secese umění 1900: Alšova Jihočeská Galerie v Hluboké nad Vltavou [květen-říjen 1966 Moravská Galerie v Brně prosinec 1966-leden 1967]*. Brno: Moravská galerie, 1966. Směr (Moravská galerie), s. 11

baroka, ale mnohdy u těchto zobrazení není jasný jejich význam. Často se zaměřuje s náboženskou tematikou, na níž se názory postupně proměňovaly v průběhu času. Avšak největšího rozmachu dostává pohádková tvorba kolem roku 1900, kdy se formuje nové české umění v podobě *secese*. Stejně tak jako v literatuře i v této oblasti umění získala pohádka vůdčí charakter. K tomu A. Hnojil píše: „*Byla to právě fantasknost, která otevírala uměleckou imaginaci, takže sami tvůrci přistupovali k zobrazované látce s větším nadšením, nsvázáni očekáváním veřejnosti. Volnost ve volbě námětu i forma provedení dovolila umělcům uchýlit se k pohádkovým syžetům jako k nevysychajícímu prameni inspirace. Namísto naturalistické popisnosti se dostává do popředí fascinující snovost a tajuplnost, které i samotným divákům poskytly větší účast na prožitku uměleckého díla.*“¹¹

Právě kolem roku 1900, kdy se pohádkové motivy stávají integrální součástí kulturního prostoru, dal fantaskní svět vzniknout tomuto samostatnému tematickému druhu. „*Přestože mohou groteskně pohádkové náměty na přelomu 19. a 20. stol. diváka primárně odkazovat k romantismu, neleze opomíjet, že to byla právě tato tvorba, která umělcům napomohla uvolnit tvořivé síly ze zažitých pozdně historických vzorů a umění vytrhnout ze společenských funkcí.*“¹² V této době přelomu 19. a 20. století se objevuje přirozený zájem zprostředkovávat tuto tematiku namísto už vyčerpaného naturalismu i z její *intenzivní potřeby nalézt adekvátní výrazové prostředky pro vyjádření dobové atmosféry, charakterizované skrývanými úzkostnými obavami i tázavou nadějí, s nimiž byl nejen českou, ale i v Čechách žijící německou společností očekáván nadcházející konec století*“¹³

Kromě toho byla pohádka té doby reakcí také na krizi racionalismu, kterou pociťoval právě symbolismus a dekadence. Autoři mohli skrze pohádku zprostředkovat úvahy o osudových silách a přírodních jevech. Jejím prostřednictvím mohli mluvit o ideálních věcech. Proto možná ne ani tak samotná pohádka, ale umělcovo poselství, které se

---

¹¹ HNOJIL A. *Pohádka - Motivy českého symbolismu a secese*. Praha: Nadační fond Galerie Smečky, 2016, s. 2

¹² Tamtéž, s. 11

¹³ PŘÍKAZSKÁ, Petra, Martina VÍTKOVÁ a Jiří VYKOUKAL. *Bylo, nebylo--: (pohádkové motivy v moderním a současném umění v Čechách)*, Galerie výtvarného umění v Chebu, Festival Mitte Europa - Uprostřed Evropy [30.6.-4. 9. 2005. v Chebu] Galerie výtvarného umění v Chebu, 2005, s. 30 ISBN 8085016753.

snažil prostřednictvím pohádky sdělit, má člověka přimět k zamyšlení.¹⁴ Wittlich např. uvádí, že *jádrem secesní hádanky života nebyla příroda sama o sobě, ale především otázka po místu člověka v přírodním nadlidském a nakonec i nelidském vesmírném kolotání. Secesní umělec chtěl vyjádřit, spřízněnost člověka s tímto celosvětovým základem, který byl ovšem něco jiného než jevová, povrchová příroda.*¹⁵ K přispění zobrazení pohádkových bytostí souviselo jistě i poznání nevědomí, což byl jeden z objevů na konci 19. stol. Autory mohlo vést hledání jistých skrytých sil a objevování základních živočišných pudů k zobrazení přírodních mocí a mytologických bytostí. Umělci z latinského západního světa používali v takových zobrazeních symboly erotiky např. u Gustava Moreau či Ferdinanda Khnopffa. V německé části Evropy objevují symboliku o něco jednodušší a expresivnější, objevují se motivy kentaurů, faunů apod. Tímto žánrem byl ovlivněn i Beneš Knüpfer, jeden ze studentů pražské akademie. Jestliže se během celého devatenáctého století hledaly zdroje tohoto kulturního dědictví, tak na jeho konci už bylo spojení těchto vlivů výrazné mezi jednotlivými umělci.¹⁶ Secesní umělci využili téma pohádek jako jeden z prostředků snahy dokázat obecnou platnost. Kromě toho, že jim to umožnilo ztvárnit psychické a symbolické obsahy, dá se brát zobrazení těchto fantastických příběhů v intimnějším rázu jako způsob vidění těchto platností prostřednictvím malovaných komentářů k běhu života.¹⁷

Pohádková fantastika se stala novým ikonografickým námětem a vytvářela tak protipól i dobovému naturalismu, vypadá to, jakoby pohádkové motivy měly být prostředkem pro únik z reality. K tomu se vyjádřil K. B. Mádl na výstavě Mánesa v roce 1903, kdy si pokládá otázky: *„Žijeme zase v době pohádek? Je náš hmotný život tak nicotný a odpudivý, že z něho utíkáme do říše tajemných a kouzelných vidění? Opravdu se zdá, že mají umělci příčinu vyhýbat se co nejvíce realnosti dne, jako by byli už znaveni a znechuceni...Jako bychom byli už přesyceni realistním nebo naturalistním uměním a byli povinni je překonávat.“*¹⁸

---

¹⁴ BRABCOVÁ, Jana A. *Pohádkové motivy v českém umění kolem roku 1900*. Praha: Národní galerie, 1994, 3 s. ISBN 80-7035-065-2.

¹⁵ WITTLICH, Petr. *Umění a život: doba secese*. Praha: Artia, 1987, s. 192

¹⁶ ŠTĚPÁN, Petr, ed. *Pohádkové bytosti*. [Praha: České muzeum výtvarných umění, 2005]. ISBN 8070561319.

¹⁷ WITTLICH, Petr. *Česká secese*. Praha: Odeon, 1982

¹⁸ MÁDL, Karel Boromejský. *Umění včera a dnes: Pětadvacet výstav "Manesa": Kronika deseti let 1898-1908*. Praha: Topič, 1908, s. 134

2.2. Výskyt pohádkových motivů – pohádka v literatuře

Právě pohádkové knížky, které jsou dodnes aktuální, příběhy, které čteme dětem, pohádkové příběhy, které se neustále omílají pořád dokola, jsou dokladem uplatnění pohádky i v literatuře. „*Skutečnost, že se báchoréčné příběhy, za jejichž kulisou se mnohdy ukrývaly prastaré archetypální vzory a mýty, staly předmětem zájmu vysoké literatury, jim zajistila nejen nesmrtelnost, ale především z nich učinila symboly s nesmírně vysokým psychologickým potenciálem, schopné alternovat velmi strukturované fantazijní představy a evokovat složité emociální reakce.*“¹⁹

Kdy jsme se mohli setkat s pohádkovými motivy a kdo se v 19. století následně věnoval sbírání pohádek, jsem nastínila výše. Pojďme si přiblížit spisy té doby, které měly opravdu hodnotnou úroveň a které svými pohádkovými motivy určovaly směr. Jednou takovou hodnotou až zakladatelskou v žánru autorské pohádky jsou *Broučci*, kněze J. Karafiáta. Na tomto spise je vidět právě ono zapojení koloběhu života do pohádky, jelikož nejen poselství hodných broučků, kteří se ocitají ve většinou nepřátelském světě lidí, v němž bývá napomoci moudrá Janinka, ale i vzhled do světa broučků, kde se hlavní hrdina přes všechny etapy, jako je dětství, dospívání, manželství a otcovství dostává až k smrti. Koncem 19. století se v kontextu doby vynořilo pohádkové drama, jež najde zastoupení v dílech *Radúz a Mahulena* Julia Zeyera nebo *Princezna Pampeliška* Jaroslava Kvapila. Rovněž dochází ke spojení veršované epiky a pohádky, to vidíme např. v díle Karla Legera a jeho *Pohádky z naší vesnice* nebo v pozdějším spisu Bohdana Kaminského *Pohádka o nejšťastnějším člověku*. Čím dál více se stává pohádka aktuální v tom, že se snaží skrze svůj svět přiblížit naši moderní společnost. Nadpřirozené bytosti se stávají lidštějšími, vyprávění má humorný nadhled a vyjadřuje se nebojácný postoj k životu. Mezi takové autory patří Vladislav Vančura, Ondřej Sekora, Karel Čapek, Josef Čapek aj.

Poutavost pohádkových motivů je natolik veliká, že proniká i do dalších literárních žánrů. Proto nesmíme ani opomenout poezii, kde se také četně vyskytují pohádková témata. V české poezii se tematika fantazijní stává význačnou s osobností Josefa

---

¹⁹ PŘÍKAZSKÁ, Petra, Martina VÍTKOVÁ a Jiří VYKOUKAL. *Bylo, nebylo--: (pohádkové motivy v moderním a současném umění v Čechách) Galerie výtvarného umění v Chebu, Uprostřed Evropy [30.6.-4. 9. 2005]*. V Chebu: Galerie výtvarného umění v Chebu, 2005 s. 24 ISBN 8085016753.

Václava Sládka, který je znám jako autor poezie pro děti. Sládkovi šlo především o to, aby pronikl do dětské duše. Nejčastěji se k tomu používá žánry jako říkadla a písně, ale rovněž má své zastoupení i veršovaná pohádka a balady. Z jeho sbírek můžeme uvést *Skřivánčí písně* nebo *Zvony a zvonky*. Pod odkazem Sládkovým se pak utváří generace, která rozvíjí právě říkadla pro děti. Patří k nim i Josef Serafínský Procházka a jeho *Král Ječmínek* (1906). Je třeba říci, ale že jde spíše o celkové zpřístupnění literatury dětem než o předání pohádkové látky prostřednictvím básní. A je to období, které předchází tomu, jímž se zabývá má práce, která se prolíná se směrem symbolismu, a proto následně uvádím jeho autory, kteří prostřednictvím svých básní pohádku symbolizují. Literatura symbolismu využívá mýty, báje a pohádku, jež je mnohdy skrytá za metaforou. Dotýká se to spisovatelů, jako je Otakar Březina se svými sbírkami *Větry od pólů* nebo *Stavitelé chrámu*. Dále díla Antonína Sovy. Ten pro děti napsal veršovanou pohádku *O vysvobození prince Jirky*, která měla mít výchovný aspekt. Také možná méně známá je jeho báseň *Princezna Lyoleja*, ta měla být motivem jeho první lásky. Částečně sem patří i dílo Karla Hlaváčka. V přeneseném slova smyslu se pohádkové teze také vyskytují v básnické sbírce Karla Tomana *Pohádky krve* nebo v satirických verších Viktora Dyka *Pohádky z naší vesnice* a v neposlední řadě v jeho díle *Milá sedmi loupežníků* (1906)

2.3. Výskyt pohádkových motivů – pohádka v divadle, hudbě

Spojení umění se životem, jež si vytyčovali secesní umělci, a jejich potřeba toto umění zušlechtné vnášet do našich životů, se dařilo i díky pohádkovým motivům, které ovládaly jejich představivost. Mnoho secesních výtvarníků se podílelo na scénických a kostýmních výpravách. S rozvíjením divadla rostla i obliba loutkového divadla, jež bylo ve větší míře doménou výtvarníků. Mohli bychom zde uvést Richarda Teschnera, jehož pozornost mířila především k loutkovému divadlu. Ve Vídni si i vytvořil svůj projekt pod názvem *Zlatá truhla*, k němuž měl vlastnoručně vyráběné pohádkové postavy. K těmto loutkovým představením vytvářel scénáře, uveďme alespoň *Princezna a vodník*. Autor, jenž se zabýval scénickými návrhy a kostýmy, byl František Kysela. Ten se výrazně podílel na operách Bedřicha Smetany v Národním divadle. Většinu z nich vytvořil i oponu, v níž vyzdvihnul buď barevnou symboliku, nebo v ní znázornil symbol z díla. Kostýmní návrhy a scénickou výpravu navrhoval např. pro Smetanovu *Prodanou*

nevěstu, Hubičku a pohádkově vytvořil i výpravu k *Čertově stěně*. Později inscenoval také díla Dvořákova, Ostrčilova a dalších.

V tomto směru autory ovlivnila nejen literatura, ale i divadlo a hudba. Některá literární díla byla zhudebněna. Týká se to např. pověsti o Hansi Heilingovi, který dal vodní víle slib, že se nikdy neožení a ona ho za to zasvětila do černé magie. Jenomže se po čase zamiloval a ve víře, že mocná kouzla překoná se i oženil. V den jeho svatby víla vystoupila z hlubin a všechny proměnila v kámen. Tento příběh byl životním tématem pro Maxmiliána Pirnera, který ho neustále líčil ve svých cyklech. Stejně tak jako Hans se i Pirner cítil nedoceněný, odmítaný a toužil po větším poznání umění. Mezi další autory patří i Leoš Janáček, který si sám napsal podle námětu Rudolfa Těsnohlídka libreto k *Příhodám lišky Bystroušky*. Podle knihy Svatopluka Čecha zhudebnil *Výlety páně Broučkovy*, k nimž libretem přispěl Viktor Dyk a František Serafinský Procházka. Dále samozřejmě zmiňme Dvořákovu operu *Čert a Káča*, ke které napsal libreto Adolf Wenig, bratr výtvarníka a ilustrátora Josefa Weniga. Nesmíme opomenout Dvořákovu nejnámější pohádkovou operu *Rusalka*, která byla dokončena v roce 1900 a k níž libreto napsal Jaroslav Kvapil, jenž má ve svých dílech rovněž pohádkově laděnou *Princeznu Pampelišku*. Taky již zmíněná dramatická pohádka *Radúz a Mahulena* má svou scénickou hudbu od Josefa Suka, která pak přešla v čtyřvětou suitu pod názvem *Pohádka. Pohádková suita* se nachází i v raném díle Otakara Ostrčila. Nejen u nás, ale i v jiných zemích se autoři rozhodli hudebně ztvárnit pohádkové příběhy. Připomeňme alespoň významného ruského skladatele Petra Iljiče Čajkovského, který je známý především svými baletními pohádkami, jako je *Labutí jezero*, *Šípková Růženka* a *Louskáček*.

3. Pohádka v ilustraci

Výše jsem již nastínila, že koncem 19. století se utváří tradiční úprava knih, k nimž zvláště ilustrátorská tvorba poskytla různé možnosti přístupů, jak zprostředkovat knihu dětem. Proto neopomínám ani tuto tvorbu, kterou se pokusím stručně vystihnout níže zmiňovaným Vojtěchem Preissigem. Ilustrátorský počín té doby i připomíná výstava, která se konala v Národní galerii roku 1994, pod názvem *Pohádkové motivy v českém umění kolem roku 1900*. Tato výstava dala vyniknout především sedmi známým osobnostem, kteří tvořili v pohádkovém duchu.

3.1. Pohádkové vydání Volných směrů

Vypořádání se s pohádkovou tematikou můžeme vidět i jako strategii tehdejších mladých výtvarníků ke zprostředkování pohádkové látky dětem. Svědčí o tom i vydání časopisu *Volné směry*, vydané Spolkem výtvarných umělců Mánes. Mánes byl českým uměleckým spolkem a spolu s vydávaným časopisem *Volné směry* se stal nejvýznamnějším centrem výtvarného umění právě probíhajícího přelomu století. Právě vánoční trojčísle, pojmenované „Sníh“ se věnovalo pohádkám, lidovým i umělým, ilustrovaným např. Mikolášem Alešem, Janem Kotěrou, Františkem Kupkou, Stanislavem Suchardou a také Artušem Scheinerem. Mnoho poezie a próz bylo inspirací pro tento měsíčník, a jelikož literatura pro děti upoutala na přelomu století zájem mezi výtvarníky, rozhodli se jí věnovat speciální vydání. Samozřejmě toto číslo souviselo také s estetikou symbolismu, nejen s rozkvětem knih pro děti. Ilustrace tohoto čísla byly různorodé, „*pohybovaly se v rozmezí tehdejší liberalistické estetiky od iluzionismu (H. Böttinger) ke stylizaci (A. Scheiner)*. Zvláštním dojmem působil doprovod od sochařů, kde S. Sucharda spojoval své plakety *Povídky o panně krásné Liliáně s kreslenými ornamentálními rámci A. Boudové*“.²⁰ Stanislav Sucharda přispěl již zmíněnou plakétou, tato práce se mu avšak stala východiskem pro další sérii, vycházející z motivu krásné secesní princezny. Jako podklad sloužily texty většinou psané Václavem Tillem. Přímo v tomto čísle má dva texty. Jeho příběhy demonstrovaly rozdíly mezi pravým a nepravým uměním, mezi pravdou a lží atd. Z těchto textů byla nejvíce přitažlivá báje o hrdinovi, který hledal svůj ideál, ten se mu zjevoval v lesích, ať v podobě krásné

---

²⁰ WITTLICH, Petr. *Česká secese*. Praha: Odeon, 1982, s. 177

zlatovlásky nebo zářivého paláce. Přičemž svůj ideál opět ztrácí vlastními chybami a slabostí. Václav Tille i nadále přispíval do Volných směrů, bylo o něm známo, že je souputníkem Mánesovců. Přitažlivost těchto pohádkových motivů tudíž, jak je vidět, byla nejsilnějším aspektem doby. Značí o tom i výstava konaná v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze, která proběhla současně s vydáním Pohádkového čísla, a to pod názvem *Umění a dítě*.

3.2. Vojtěch Preissig

Vojtěch Preissig, význačný český grafik 1. poloviny 20. století, který jednoduchostí řešení a experimentátorstvím vytváří ojedinělé grafiky. Jeho pohádkově laděné ilustrace byly pozoruhodnými cykly, především to byla jeho první práce v knižní tvorbě, jedna z prvních upravených knih pro děti, o které jsem se již zmínila v literatuře, a to jsou Karafiátovi *Broučci*. Jeho počín pravděpodobně nezná především mladší generace, která si s ilustracemi Broučků vybaví Jiřího Trnku. První úprava knihy vychází v roce 1902. Byla významná svou úpravou, bylo to poprvé, kdy se kniha řešila jako celek s jednotlivými prvky a složkami, ať už to byly ilustrace, vazba, záhlaví, aj. Kniha byla ilustrována celostránkově, černobíle. Na strany s textem použil Preissig různé dekorativní linky, stylizované rostliny. Záhlaví pojal jako výjevy broučků a jejich atributů. Broučka si vytvořil podle svého typu s přenesenými lidskými vlastnostmi, lidským oblečením a hmyzíma očima. Obsah knihy byl tak i součástí její formy. Kniha byla také náležitě kladně přijata. Jeho dalším počinem v knižní tvorbě byla knížka *Byl jeden domeček*, ta byla vydána v roce 1904. Používá tu po svých zkušenostech barevné ilustrace. Dokonce zde nově pracuje techniku dovezenou do Česka, s kombinací akvatinty a stereografie, takto provedl dvanáct obrazových stránek. Preissigovy ilustrace jsou postaveny na lince, to umožňuje dětem snadné pojmenování obrázků.²¹

---

²¹ VLČKOVÁ, Lucie. *Vojtěch Preissig*. Ilustroval Vojtěch PREISSIG. V Řevnicích: Arbor vitae, 2012. Design, profily, osobnosti. ISBN 978-80-7467-031-2.

1., 2. Vojtěch Preissig, ilustrace ke Karafiátovým Broučkům, 1902

Ptáci jsou pro secesní umělce mystickými, symbolickými tvory. Charakteristickými zobrazovanými ptáky byli především labuť a páv. Vábili především svou exkluzivností a vznešeností, která se hodila pro secesní dekorativitu. Jejich barvy např. modrá a zelená barva pávů vítězily jakožto oblíbené barvy secese. Proto není divu, že i V. Preissig použil náměty z ptačí říše ve své volné tvorbě, a to především v díle *Modráček* z roku 1903, kde uplatňuje dobově oblíbený motiv sedící dívky v krajině, avšak laděné v pohádkovém pojetí. Dále toto téma můžeme vidět v barevném leptu *Sedm havranů* z roku 1903. Jakousi pohádkovou snovost mají, ale i jeho díla zaměřující se na krajinu, zmiňme alespoň barevný lept s pohledem na zasněžené *Hradčany* z roku 1907. Toto panoráma způsobuje poetickou náladu, působí na člověka zvláště, kouzelně. Tomáš Vlček k tomuto leptu uvádí: „*Praha zde opět vystupuje jako magické místo představitosti a snu. Autor jej rozvíjí s intimní důvěrností plnou touhy po nalezení smyslu tohoto tajemného, v imaginaci pohádky se zjevujícího světa.*“²²

²² VLČEK, Tomáš. *Praha 1900: studie k dějinám kultury a umění Prahy v letech 1890-1914*. Praha: Panorama, 1986. Pragensia (Panorama), s. 25

3. Vojtěch Preissig, Sedm havranů, 1903, Sbíрка Patrika Šimona

4. Vojtěch Preissig, Modráček, 1903, Východočeská galerie v Pardubicích

4. Pohádka v malířství

Obrazy s námětem pohádky se dají spojit kolem roku 1900 hned s několika autory. Jsou to malíři, jejichž učitelé a přátelé se rovněž zabývali pohádkovou tvorbou. Přestože je to období, jak už jsem nastínila výše, kdy v Čechách vládne více uměleckých směrů, našla zde ikonografie fantazijních bytostí své pevné místo. Autoři se tím i snažili diváky inspirovat a umožnit jim ponoření do jejich představivosti. Právě tato fantasknost umožnila umělcům projevit nadšení a volnost při ztvárnění příběhů, pomohla jim předat svá poselství. Jistým dokladem je i skutečnost, že tato snová a fantazijní tvorba zvítězila na tehdejších výstavách nad historickou malbou. V pohádkovém žánru se pohybovalo množství umělců, z nichž jsem vybrala pro demonstraci Jana Preislera, Jaroslava Panušku a Josefa Váchala, u nichž uvidíme, že skrze jejich obrazy máme povědomí o nich samých a že pohádka není jen jedinou jejich uměleckou etapou, ale celoživotní cestou. Samozřejmě, ač se o nich nezmíním, patří sem dále autoři jako Rudolf Adámek, Viktor Oliva, František Horký, Alois Boháč a mnoho dalších.

4.1. Jan Preisler

Jan Preisler jako jeden z představitelů generace devadesátých let má ve svých počátcích tvorby zastoupeny obrazy především s pohádkovou tematikou. V rámci své tvorby se věnoval cyklu, kde zobrazoval postavu dobrodružného rytíře, k této ideji se často rád vracel. Proto se v průběhu let toto téma obměňuje ve škále jeho prací a studií. Preislerovy obrazy tak na nás mohou působit dramaticky. Pohádkově laděný *Cyklus o dobrodružném rytíři* je toho důkazem. Nejprve je rytíř zobrazen, jak hledá svůj ideál, svůj cíl, který nenachází, protože ještě neví, že je skryt v jeho nitru. Na dalším obraze je ztvárněn, jak stojí v březovém háji obklopen vílami, které ho svádí. Nakonec ho můžeme vidět se zasněným pohledem, když lesním vílám odolává. Naposledy tento motiv použil v obraze *Pokušení*. Vraťme se k postavě rytíře, Preisler ho nazývá bludným rytířem, a rovněž se objevuje i na ilustračních kresbách v jeho dalších pracích. Byl východiskem pro řadu jeho děl v pozdějších letech. Rovněž se postava rytíře objevuje v šestém ročníku *Volných směrů*, který byl památkou Janu Nerudovi. Zde Preisler zobrazil jen rytířovu bustu s typickým výrazem smutku, který dává svým

postavám. Za ním se zjevuje obrys hradu, rytíř jakoby naslouchal hlasu oné bílé víly, která se skrývá za šípovým trním. Původní cyklus je šestidílnou řadou, v níž vidíme zrod rytíře z chlapce a následující strastiplné motivy. Má to být rytíř hledající svůj ideál, který se na cestě potkává s falší a výsměchem.²³

5. Jan Preisler, Dobrodružný rytíř, 1898, Západočeská galerie v Plzni

S tímto cyklem je spojen i jeho obraz s názvem *Pohádka* z roku 1904. Na rozdíl od předešlých děl, kdy byla princezna spíš zosobněním snu, jakousi vílou, v obraze *Pohádka* je princezna vyobrazena jako reálná postava. Tento námět ovšem Preislera zjevně zaujal do té míry, že vytvořil dvě varianty tohoto obrazu. Zpracování těchto děl se liší především barevným tónem princezniných vlasů. Jedna z princezen je černovláska a druhá rusovláska. Jinak si můžeme všimnout celkové změny barevnosti. Takovou zajímavostí je i umístění Preislerova podpisu. Obraz s černovlasou princeznou Preisler podepsal nahoře pod značkou Preisler 904 a naopak obraz rusovlasé princezny podepsal dole prostými iniciály JP.²⁴ K těmto obrazům se dochovaly i dvě přípravné studie. Jedna je vytvořena pastelem, druhá olejem. Podobnost Preislerových pohádkových témat můžeme hledat u švýcarského malíře Arnolda Böcklina, s nímž byl

²³ WITTLICH, Petr. *Jan Preisler: kresby*. Praha: Odeon, 1988.

²⁴ PREISLER, Jan a Šárka LEUBNEROVÁ. *Jan Preisler (1872-1918): Pohádka, 1904 : Národní galerie v Praze - Sbírka umění 19. století a Galerie Kodl: klášter sv. Jiří na Pražském hradě [7. dubna 2011 - 30. září 2011]*. Praha: Národní galerie v Praze, 2011, s 14 ISBN 9788070354728.

Preisler určitě seznámen. Zejména na jeho obrazech *Ruggiero a Angelika* (1873) nebo *Smrt draka* (1880) se především u prvního zmíněného díla objevuje v podstatě stejné ztvárnění netvora. Mezi oblíbenými náměty, které Preisler na svých obrazech vyzdvihuje, jsou především pokušení, melancholie, svádění a bloudění.

6. Jan Preisler, Pohádka /s rusovlasou princeznou/, 1904, Galerie výtvarného umění v Ostravě

7. Jan Preisler, Pohádka /s černovlasou princeznou/, 1904, Národní galerie v Praze

8. Arnold Böcklin, Ruggiero a Angelika, 1873, Nationalgalerie, Berlín

Zjevně díky těmto inspiracím se dostává obraz *Pohádka* do souvislosti s jeho předcházejícím obrazem *Jaro*, z kterého navázal představou dívky, vedle které se teď navíc objevuje postava draka, který by měl chránit zobrazenou dívku jako strážce. Není to symbol ohrožení, ale spíše zamilovanosti, jakoby drak obdivoval dívku, která se nachází ve stavu melancholie. Děvče je namalováno v zelených tyrkysových šatech, které obsahují větší škálu odstínů. Oproti tomu jsou v působení červené zemité odstíny. Zobrazená černošlá dívka má šaty bílé s květinovým modrozeleným vzorkem. K tomu se vyjímá korálová červeň ve větvích, které jí rostou u nohou. I vztah komplementárních barev v obraze přináší nádech nadpřirozena a melancholie. Kromě draka se objevuje i tajemný vchod do zříceniny zámku a holý strom, který stojí hned vedle. Atributy jsou záměrně tmavé, černé. Znázornění architektury s antickými prvky může být inspirováno Preislerovou cestou do Itálie, kterou podnikl v roce 1902.²⁵ Wittlich uvádí, že souvislost těchto dvou obrazů není náhodná. „*Zase se tu objevuje*

---

²⁵ PREISLER, Jan a Šárka LEUBNEROVÁ. *Jan Preisler (1872-1918): Pohádka, 1904 : Národní galerie v Praze - Sbírka umění 19. století a Galerie Kodl: klášter sv. Jiří na Pražském hradě [7. dubna 2011 - 30. září 2011]*. Praha: Národní galerie v Praze, 2011, s. 4 ISBN 9788070354728.

*zrcadlení jako charakteristický princip secesního umění. Svět reality, vyjádřený postavou dívky sedící ve volné krajině, se harmonicky doplňuje se světem imaginace, ztělesněným princeznou, a tato ambivalence představ, spojených stejným pohybovým motivem aktu, opět vypovídá o intuitivní snaze secesních umělců syntetizovat vědomé a nevědomé složky lidské psychiky.*²⁶

Podobně je tomu i u jiných obrazů. Řada pokračuje v *Obraze z většího cyklu* a završuje se u známějšího *Černého jezera*, ten má svoji pohádkovější verzi z roku 1904, kde se objevuje jezdec, který sesedá ze svého koně a pozoruje přelud rusovlasé víly, která sedí na kameni a rozplétá si vlasy. Právě motiv jezdce přebírá následně otěže v obraze namísto rytíře.

Když se podíváme na Preislerovu ilustrační tvorbu, můžeme zmínit alespoň výzdoby knih *Princezna Pampeliška* Jaroslava Kvapila a *Pohádky špatně končící* Karla Maška. Jelikož se Jan Preisler podílel na dotváření dekorativnosti Volných směrů, ilustračně doprovázel i básně, zejména poezii Julia Zeyera a Otokara Březiny.²⁷ To, že Preislerova tvorba je poeticky laděná, můžeme vidět a na jeho ilustracích k vlastním básním, např. báseň *Vzpomínka*. Preislerovy pohádkové výjevy mají až nadosobní hluboký smysl, nechce mluvit jen sám za sebe, i když to tak může působit, ale předkládá tyto životní emoce za celou svou generaci a jako jeden z mála dokázal tyto požadavky propojení pohádkového námětu s hlubšími fantazijními symboly splnit.²⁸

Snové, poetické a symbolické pohádkové féerie, které Preisler naznačuje, jsou většinou v kontextu s krajinou. Není divu, když vlastně motivy krajiny provází celou jeho generaci. Jako kdyby ho podněcovala k tomu, že vztah krajiny a figury dává obrazu větší atmosférickou hloubku. Stejně tak mohl vystihnout i právě secesní organickou a dekorativní úlohu. V návaznosti na novoromantismus přikládá svým krajinám jakési zamyšlení nad našimi touhami a potřebami. Pravděpodobně i proto, že docházelo ke zkoumání snu a mentálního duševního světa, jsou Preislerovy obrazy vyjádřením

---

²⁶ WITTLICH, Petr. *Česká secese*. Praha: Odeon, 1982, s. 182

²⁷ KOTALÍK, Jirí, ed. *Česká secese umění 1900: Alšova Jihočeská Galerie v Hluboké nad Vltavou [květen-říjen 1966 : Moravská Galerie v Brně prosinec 1966 - leden 1967]*. Brno: Moravská galerie, 1966. Směr (Moravská galerie).

²⁸ WITTLICH, Petr. *Česká secese*. Praha: Odeon, 1982.

psychických souvislostí. Karel Boromejský Mádl se o Preislerových obrazech zmiňuje následovně: „Žijí v nich tiší, málomluvní lidé mladistvého půvabu, beze jmen a jako ze sna k životu vytržení, nevšední tony prosvítají jejich světem a každá jejich sestava se nese cestou pohádky.“²⁹ Sám Preisler uváděl na jedné výstavě, že jeho díla nepotřebují popis. To, co chtěl sdělit, je prostě uloženo v obraze.

4.2. Jaroslav Panuška

Jaroslav Panuška vynikl nejen jako ilustrátor, ale i ve volné tvorbě. Kolem roku 1900 vytvořil cyklus různých fantazijních kreseb, podle nichž pak Václav Říha napsal knihu *Letní noc*. Panuškovy ilustrace působí tajemně a symbolicky, tímto se blíží i Hanušovi Schwaigerovi, u něhož se inspiroval a který rovněž podnítil svými ilustracemi vznik pohádkové knihy (Wiesnerovo pohádkové album, 1885). Jako poctu H. Schwaigerovi ilustroval Jaroslav Panuška Říhovu *Pohádku o třech podivných tovaryších*. Stejně tak Panuška především svými vodníky později ovlivnil malíře a ilustrátora Josefa Ladu, se kterým se i osobně znal. Panuška dobře vystihuje právě onu dobu přelomu století, když ukazuje různorodá díla se schopností jim dát jak romantické, tak symbolistní obsahy. V nich chtěl ukázat, že ač zprvu vlídná krajina se svou jasnou a sluneční tváří působí přátelsky, má v sobě ukrytou i stinnou stránku. Tu maloval v podobě nejrůznějších postav strašidel, které ohrožovaly hrdinu, který právě putoval onou krajinou. Mnohdy zobrazil i stav, kdy báchorečné bytosti navštěvují hrdinu ve snech jako děsivé můry například ve stejnojmenném díle *Můry* z roku 1903. Jeho *Ilustrace k pohádce* (1902), kde vidíme loď houpající se na moři, za níž se jako zjevení objevují dva kruhy, které mají představovat oči obra, dokládají, že Panuška pohádková strašidla odhaluje jako demony, jinak lidské tváře jsou změněny v masku, a vyostřeny do běsu. Opět se tu objevuje poukaz umělce na dobové téma nevědomí, v tomto případě živelná voda, na níž se jako na vlákně osudu houpe loďka, a obr, na jehož dlani se ocitá náš hrdina. Vypadá to, jakoby secesní umělci brali právě ovládnání nespoutaných přírodních sil za hlavní výzvu v pohádkovém světě. Například Panuškův *Černokněžník*, který byl k vidění v jednom z čísel *Volných směrů*, sedí na terase hradu, který má kruhovou formu. K němu se natahují strašidla. Zde můžeme vidět právě onen magický kruh, jež

---

²⁹ MÁDL, Karel Boromejský. *Umění včera a dnes: Pětadvacet výstav "Manesa" : Kronika deseti let 1898-1908*. Praha: Topič, 1908, s. 51

představuje důvěru, bezpečí. Celý výjev je zahalen do šera, aby evokoval jakési mrazení.³⁰

Panuškovy pohádkové výjevy pocházejí z větší části z jeho vlastního nitra. Zobrazení běsů, duchů a všelijakých strašidel má na svědomí několik jeho traumatických zážitků z dětství. Jedním z nich je dětská zkušenost, když při pozdní vycházce zakopl o mrtvolu. Do jeho života tyto náměty přinesla i hořovická vědma, místní léčitelka čarodějných uřknutí. Panuška je tak přenášel na obraz zřejmě i ze svých osobních „setkání“ s oněmi bytostmi. František Kaván se zmínil, že Panuškovy nestvůry působí tak věrohodně, „*vystiženy s takovou jistotou, jako by mu byly modelem.*“³¹

Ve svém díle se vracel často k obavám, jež ho provázely. Zjevení strašidel bylo pro něj každý den jako návrat k dětství. Mezi takové jeho strachy patřilo třeba utonutí, ač uměl výborně plavat, to vyobrazil v podobách obrazů *Vodník* (1902). Všechny své noční děsy, hrůzy a obavy předává diváku s naprostou vážností skrze své reálné prožívání. Nestvůry z obrazů mají vykulené oči, většinou jsou zvětšené, aby způsobily vnímajícímu nejistotu, tušení, že jsou pozorováni. Možná i tím, že své obrazy nacházel ve snech a zážitcích, může připomínat expresivní výraz Munchův, který podobně nahlíží do hloubi vědomí. Kouzelné bytosti sice byly v převaze zastoupení zjeveními temnějšího charakteru, ale u Panušky najdeme i klasičtější verze pohádek. Tím je např. *Pohádkový motiv* (1906) nebo *Pohádka o obrovi* (1903). I vylíčení Panuškových krajin se liší od jeho generace, u něj nespátřujeme reálnou krajinu jako takovou. Panuškovy šlo především o vystižení atmosféry, historie a ducha místa, případně o bytosti, které krajinu obývaly. Dotýkají se nálad romantiků, jako byl C. D. Friedrich, nebo mystických stop Böecklinových. Rozhodně to ale nejsou temná jezera, která spatřujeme u Preislera. Namísto toho líčí tůně a rybníky, obklopené vrbami a jinými rostlinami, odkud může číhat ona tajemná bytost.³²

---

³⁰ WITTLICH, Petr. *Česká secese*. Praha: Odeon, 1982, s. 193

³¹ PANUŠKA, Jaroslav. *Jaroslav Panuška: Galerie moderního umění v Hradci Králové, 9. září - 14. listopadu 2010 : Galerie Felixe Jeneweina města Kutné Hory, 1. prosince 2010 - 31. ledna 2011 : [katalog k výstavě]*. Hradec Králové: Galerie moderního umění v Hradci Králové ve spolupráci s Galerii Felixe Jeneweina města Kutné Hory, 2010, s. 3 ISBN 9788085025880.

³² PANUŠKA, Jaroslav. *Jaroslav Panuška: Galerie moderního umění v Hradci Králové, [9. září - 14. listopadu 2010 : Galerie Felixe Jeneweina města Kutné Hory, 1. prosince 2010 - 31. ledna 2011 : katalog k výstavě]*. Hradec Králové: Galerie moderního umění v Hradci Králové ve spolupráci s Galerii Felixe Jeneweina města Kutné Hory, 2010, s. 3 ISBN 9788085025880.

9. Jaroslav Panuška, Vodník, 1902, Oblastní galerie Vysočiny v Jihlavě

10. Jaroslav Panuška, Pohádka o obrovi, 1903, Východočeská galerie v Pardubicích

11. Jaroslav Panuška, Tajemný hrad, 1906, Oblastní galerie Vysočiny v Jihlavě

4.3 Josef Váchal

V pohádkovém vidění Jaroslava Panušky pokračuje zdá se i Josef Váchal. S příchodem další vlny umělců, mezi něž Váchal patřil, se dostávají pohádkové motivy do úplně jiné nálady. Už to není to klasické zobrazení rytířů, princezen aj. jaké jsme viděli u Jana Preislera. Najednou se z většinou pozitivních a snově naladěných postav stávají spíše přízraky. Josef Váchal je znám svým zájmem o spirituální a magické vědy, zřejmě i proto na jeho obrazech spatříme pekelné bytosti, démony a strašidla, které mají zastupovat hrůzu a děsy z reálného světa. Inklinoval ke groteskní a fantaskní malbě. V tomto směru na něj jistě působili umělci jako Odilon Redon, Edvard Munch a Paul Gauguin.

Není tajemstvím, že Váchal sám měl kruté dětství a trpěl traumaty, která se odrazila právě v jeho tvorbě. I Váchalův otec syna posílal do okultních učení, aby ho uchránil před anarchistickým bezvládním. A v nich Josef Váchal nacházel inspiraci a nadpřirozené zážitky. Jeho zaujetí těmito tématy můžeme vidět i na jeho vlastních

knihách. Například vytvořil jakousi encyklopedii strašidel pod názvem *V Ďáblově zahrádce aneb přírodopis strašidel* (1924), která obsahuje neuvěřitelných 390 strašidel, k nimž přidává i latinská pojmenování. Váchal se věnoval nejen obrazům a knižní a grafické tvorbě, ale svou fantazii uplatňoval i na dřevě, ryl a řezal nebo dokonce i maloval po stěnách. V dřevorytu například ilustroval knihu *Putování malého Elfa* od Josefa Šimánka. Můžeme říct, že si vytvářel těmito procesy svůj magický kruh bezpečí, jakoby se schovával za svá díla, která měla duchovní a symbolistní významy. Stejně tak jako experimentoval s materiály a technikami výtvarné tvorby, tak i se svými psychickými stavy. Tvůrčí činnost prokázal ve stavech úzkosti či strachu. V jeho pracích můžeme vidět zakódované symboly, a ač je jeho tvorba zjevně symbolistní, vyjadřuje se Váchal dost expresivně. Což můžeme pozorovat například u výrazné barevnosti. Z jeho maleb můžeme zmínit např.: *Divé ženy /lesní žínky/* (1912) nebo *Hrady Korzárů* (1915).

12. Josef Váchal, *Divé ženy (lesní žínky)*, 1912, US PNP Praha

13. Josef Váchal, Hrady korzárů, 1915, Galerie hl. m. Prahy

Závěr

Na závěr své teoretické části můžu říct, že po přelomu století, kterým se má práce zabývala, jsme mohli vidět, jak se pohádkové téma rozšiřuje do všech možných oblastí. Její zobrazení bylo důležité pro rozkvétající literaturu určenou mladým čtenářům, ale především v obrazech, kde umělci mohli sdělit svá poselství a na chvíli uniknout od reálných a historických zobrazení. Po době, kdy byly pohádky na svém vrcholu, se jejich popularita značně vyčerpala. Už ani tak nešlo o to, co umělci malují, ale o to, jak to malují. S příchodem avantgardních směrů se výtvarníci pustili spíše do žánrových výjevů a městských krajin a především reagovali na dobu, kdy atmosféru prostoupila válka, hospodářská krize a jiné těžké životní situace. Pohádková fantazie již neměla zastoupení, odtržení od reality sice zobrazoval surrealismus, ale ten šel cestou podvědomí a snů. Až v osmdesátých letech se témata pohádek navracejí v podobě současných umělců, jako jsou např. členové skupiny Tvrdohlaví, Milan Kunc, aj

DIDAKTICKÁ ČÁST

1. Úvod

V úvodu své didaktické části bych se chtěla věnovat využití pohádek ve výchově. Prozkoumat její vlivy a působení zejména na děti. Zvláště bych se pak ráda zaměřila konkrétně na využití pohádkových motivů ve výtvarné výchově a chtěla nabídnout návrhy, jak s nimi případně pracovat.

2. Využití pohádky ve výchově

„V pohádkách, které jsem slýchal v dětství, spočívá hlubší význam než v pravdě, kterou učí život.“ F. Schiller

Využití pohádek a jejich vliv na děti bychom mohli rozebírat dlouho, to je tak široké mnoho pohledové téma, že snad nemá ani konce. Myslím, že tento námět je možné prozkoumat z nejrůznějších hledisek, skrze třeba i jednotlivé pohádky a bylo by to jistě zajímavé. Na to ovšem nemám prostor, tak shrnu ty nejzákladnější poznatky. V tomto případě jsem hodně vycházela z knih *Za tajemstvím pohádek* od Bruna Bettelheima a *Děti a svět pohádek* Michala Černouška. S jeho pohledem na svět pohádek se hodně ztotožňuji a přišlo mi to, jako zajímavé poukázání na důležitost čtení pohádek dětem. Hned zkraje můžeme podotknout, že pohádky mají pro dětský vývoj naprosto nenahraditelnou funkci. Je třeba si uvědomit, že čtení pohádek má pro děti význam, hraje roli při jejich budoucím prožívání. Ač se to bude jevit možná absurdně, pohádky dokáží „vnést smysl a řád do dětem původně nesrozumitelného, skoro chaotického světa (...) jemuž děti (...) nemohou plně rozumět.“³³

Dnešním dospělým jakoby scházelo ono porozumění pohádkám. Zdánlivě nechápou, že dětem mohou zprostředkovat svět, který rozvíjí jejich představivost a že mohou prostřednictvím četby dojít ke vzájemnému prožívání a nahlédnutí do jejich úžasných duší. Dítě reaguje na hlas a zvláště na city vložené do jednotlivých slov příběhu.

---

³³ ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros, 1990, s. 7

Bohužel většina současné dospělé populace bere pročitání báchorek za ztrátu času. Mnohdy je to i tím, že nemají tu chvíli, kdy by s dětmi trávili volný čas, ať to má být jakoukoliv formou. Přitom předčítání dokáže těmto malým bytůstkám přinést řád a klid do jejich myšlení. Jednoduše řečeno, svět dospělých je už tak složitý pod tíhou všech starostí, že nedokáže pochopit potřebu dítěte dávat magické vlastnosti věcem. Proto i když rodiče s dobrým úmyslem nakonec strčí dítě před televizi, aby se dívalo na pohádku, nebo ho na ní vezmou do kina, není to totéž. Nemluvě o tom, že dnešní moderní pohádky nejsou tak kvalitní a nevykazují takové mravní hodnoty jako ty klasické. Především nic nenahradí, když matka či otec svému dítěti čte a ono s nimi navazuje vzájemný kontakt, vytváří si důvěru. Je tak schopno si vytvořit psychickou vazbu. Je to dané také tím, co už jsem zmínila ve své teoretické části, že pohádky vznikaly právě tím posloucháním a předáváním ostatním. V tom tkví jejich kouzlo.

Děti v pohádkách naleznou jakýsi pocit o smyslu života. Objevují se v nich otázky vztahů, ať už sourozeneckých, rodinných či přátelských. Černoušek podotýká, že „*klasické pohádky odpovídají na některé základní psychické potřeby rozvíjejících se dětí a souzní s nimi.*“,³⁴ Pro některé lidi je pohádka zkrátka příběhem, který naopak děti podporuje v nesmyslné víře, že vše dobře dopadne, když tomu budou věřit. Kazí podle nich děti. Takové odmítavé postoje mají v naší společnosti bohužel své zastoupení. Proč někteří rodiče mají strach z předávání těchto fantazijních příběhů dětem, nastiňuje i Bettelheim, když uvádí, že jejich obavy spočívají v zahlcení mysli, díky které by pak nebyli schopni se potýkat se světem reality. Přitom je to v zásadě úplně opačně. Složitá lidská osobnost musí fungovat na základě zkušenosti, ta pak dokáže ovlivnit další pohledy a postoje a jiné stránky osobnosti. Aby byla funkční jako celek a dokázala se postavit životním výzvě je nutno stejně jako prožívání a chápání reality, to samé činit i fantazie. Naše osobnost zkrátka potřebuje její obohacení jako opěrné pilíře, bez kterých jinak dochází k narušení vývoje.

Je třeba podotknout, že v pohádkových příbězích je vykresleno mnohé, je to taková encyklopedie metaforických symbolů. Začínaje principem dobra a zla, přes různé problémy životních událostí a jejich řešení až k rovině citové. Poznatky z etiky, mezilidských interakcí, utváření mravnosti, hodnot atd. jsou ukryté právě v těchto

---

³⁴ ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros, 1990, s. 10

symbolických přeneseních. Ovšem je třeba říct, že bychom neměli brát pohádku jako recept na vyřešení problému, ale pouze na poukázání na možné řešení.

V neposlední řadě bych chtěla ještě poukázat na její terapeutický aspekt, který souvisí s pozitivním pohledem na život. Ten nám zejména dokládá, že jakýkoliv životní boj, ať je sebevíc obtížný, je nevyhnutelný a důležitý pro náš růst. Dítě snadno porozumí symbolům, které jsou v pohádce uvedeny, chápe, co je dobré a co špatné. Dětská duše se ztotožní s hrdinou příběhu a bude s ním prožívat nástrahy, které ho čekají. A vždy se nakonec setká spolu s ním se šťastným koncem. „*Tím jim nabízí jistotu, že přes všechny turbulence života se atmosféra uklidní, že zlé mocnosti přestanou působit, zavládne pokoj a mír, a to – jak pohádka slibuje – natrvalo, věčně.*“³⁵ V základním slova smyslu to můžeme chápat následovně. Dítě se vydá na cestu, do světa (stejně jako hrdina příběhu) a jen tak může nalézt sebe samo. Na té pouti nalezne druha či přítele, se kterým bude moci žít šťastně až navěky. Tím pádem pohádka popírá strach z odchodu nebo odloučení od rodiny a nechává dítěti pozitivní pohled na cestu k budoucnosti, kterou musí učinit samo. Jen tak může dojít k tomu, že přestane být závislé na potřebě rodiny a bezpečí a bude se moci stát nezávislým jedincem.

2.1. Dětská ilustrace

Jelikož se i výtvarné práce ve škole mohou týkat ilustrace knihy, chtěla jsem nastínit krátkou úvahu, k čemu slouží ilustrace pro děti. Tady se hned vyskytuje nejedna otázka. Není pro dítě ilustrace v knížce zavádějící? Nepotlačí to nakonec jejich představivost? Neurčuje až příliš? Mnohdy si ani neumíme představit knihu bez doprovodných obrázků, sáhneme radši po knize, která je má, na kterou se bude „radost dívat“. Proč tedy, když moc slov otevírá dětem bránu fantazie ještě přidávat obrazové doprovody? Jde jen o estetický dojem nebo je za tím víc? Názory na funkci ilustrací jsou protichůdné. Právě proto je třeba k ilustracím přistupovat zodpovědně. „*Ilustrace k dětským knihám by především měla podporovat obrazotvornost, fantazii, tvořivou imaginaci.*“³⁶ Čili měla by být takovým podpůrným systémem, nikoliv nahraditelnou

---

³⁵ ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros, 1990, s. 31

³⁶ Tamtéž s. 33

složkou představivosti. Samozřejmě, že “nejsprávnější“ ilustrací bude ta, kterou si čtenář nebo posluchač vytvoří sám.

2.2. Návrh prvního úkolu – Pohádkový objekt

Východisko: obrazové ukázky Františka Skály (Sněhurka, Kůže draka), případně jiní současní umělci zobrazující pohádkové motivy; ukázky jeho tvorby, inspirace, vysvětlení

Námět: Pohádkový objekt

Cílová skupina: žáci 4 a 5 tříd

Místo a čas: školní třída, jedna nebo dvě vyučovací hodiny

Vzdělávací program: RVP ZV

Pomůcky: přírodniny (klacíky, listy, kamínky, mech,...), provázky, drátky, papíry, látky, tavná pistole

Výtvarný úkol:

1) Vzdělávací cíle:

- Žáci rozvíjejí svou představivost a fantazii.
- Žáci rozvíjejí vnímání a citlivost při výběru částí, kterými budou ztvárňovat pohádku.
- Žáci si prohloubí znalosti v současném umění.
- Žáci rozvíjejí svoje dovednosti při používání jiných materiálů.

2) Fáze výtvarného úkolu

- *Přípravná fáze* – příprava materiálu a pomůcek – materiály jsou v dostupném dosahu a připraveny předem na lavici, aby si děti mohli rozebírat jednotlivé materiály, které učitelka připraví předem nebo může žáky požádat o přinesení svých věcí předchozí hodinu
- *Motivace žáků* – krátký motivační příběh, vysvětlení nových pojmů (objekt, atribut, symbol) + obrazové ukázky – učitelka by s žáky měla chvíli diskutovat o tom, co vybrané ukázky znamenají, co představují atd.

- *Realizační fáze* – zadání úkolu - Vytvořte postavu Vaší oblíbené pohádky na základě materiálů, které máte po ruce. Vzpomeňte si na svou oblíbenou pohádku a zkuste si promyslet, která postava by ji mohla představovat/zastupovat, následně si vyberte z dostupných materiálů a zpracujte její provedení. Může to být kombinace i dvou symbolů. Např. střevíček a koště – Popelka, perníček a lopata – Jeníček a Mařenka atd.
- *Hodnocení a reflexe* – žáci společně vystaví své práce a hodnotí je, formou reflektivního dialogu společně ve skupině si představí dílo, proč ho zobrazily právě takhle, jak se jim pracovalo atd. Nebo mohou výslednou reflexi žáci pojmut jako hru, kdy budou hádat, co za pohádku jaký objekt zobrazuje.

Mezioborové přesahy a vazby: Český jazyk – literatura, přírodopis

2.3. Návrh druhého úkolu – Vodník

Východisko: obrazové ukázky soch vodníka - Ladislava Šalouna a Quido Kociána

Námět: Vodník

Cílová skupina: žáci 4 a 5 tříd

Místo a čas: školní třída nebo dílna (kde bude k dispozici hlína), dvě vyučovací hodiny

Vzdělávací program: RVP ZV

Pomůcky: hlína, špachtle, očka

Výtvarný úkol:

1) Vzdělávací cíle:

- Žáci rozvíjejí svou představivost a fantazii při ztvárnění postavy vodníka.
- Žáci rozvíjejí vnímání a citlivost při tvoření.
- Žáci rozvíjejí a kultivují dovednosti při práci s hlínou.

2) Fáze výtvarného úkolu:

- *Přípravná fáze* – příprava pomůcek a prostoru k tvoření - každý žák by měl mít dostatečné místo na tvoření a připravenou desku, na které bude tvořit, hlínu, špachtli a další nářadí, které bude potřebovat

- *Motivace žáků* – krátký motivační příběh, učitel s žáky diskutuje o postavě vodníka, kde se vyskytuje, co je jeho úkolem, jaké pocity s ním mají spojené + obrazové ukázky pojetí vodníků sochařů Ladislava Šalouna a Quida Kociána
- *Realizační fáze* – zadání úkolu – Představte si vodníka, jak vypadá, co ve vás vzbuzuj, jsou to pocity pozitivní nebo negativní a ten pocit zkuste vložit do jeho ztvárnění prostřednictvím hlíny. Můžete ho zasadit do jeho charakteristického prostředí. Např. může jeho hlava vykukovat z rybníka apod. Pozn.: Je třeba si uvědomit, že tedy nepracujeme se symbolickou barevností, ale pouze s jednou neutrální barvou, kterou by žáci měly charakterizovat postavu a své pocity.
- *Hodnocení a reflexe* – žáci s učitelkou pomocí reflektivního dialogu hovoří o výsledku práce a reflexi z tvorby, jak se jim pracovalo, jaké pocity má jejich vodník zobrazovat, jestli se záměr zadařil apod.

Mezioborové přesahy a vazby: Český jazyk – literatura, Dějepis

Na závěr mé didaktické části bych chtěla vyzdvihnout působnost pohádky na jedince tím, že vlastně tyto fantazijní příběhy jsou takovou cestičkou pro budoucí generaci, stejně tak, jak je tomu i v umění nás budou provázet a dodávat nám sílu a odvalu. Právě takovéto zobrazení příběhů nám léčí duši. A ve významu pohádky v souvislosti s jinými uměleckými obory mluví Bettelheim následovně: *„Pohádky jsou jedinečné nejen jako literární útvar, ale také jakožto umělecké dílo zcela srozumitelné dítěti, tak jako žádný jiný druh umění. Nejhlubší význam pohádky je pro každého jiný a není stejný ani pro téhož člověka v různých okamžicích jeho života, jak už to platí pro každé velké umění. Z téže pohádky si dítě bude brát různé významy podle potřeb a zájmů dané chvíle. Bude-li mít příležitost, vrátí se ke stejné pohádce, jakmile bude připraveno staré významy rozšířit nebo je nahradit novými.“*³⁷

---

³⁷ BETTELHEIM, Bruno. *Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době*. Přeložila Lucie LUCKÁ. Praha: Lidové noviny, 2000. Edice 21, sv. 14. ISBN 8071062901 s. 5

PRAKTICKÁ ČÁST

1. ÚVOD

Existuje místo, kde se čas zastaví a srdce naplní krásou všech barev a úchvatných pohledů. Takové místo, kde zapomeneme na vše, kde můžeme být sami sebou a kde se s chutí zaposloucháme do zvuků, jenž nám přináší klid. Takové povědomí nám dává tušit, že existuje krása, mír a příroda harmonicky souznící s naší duší. V takovou chvíli víme, že se ocitáme v přítomném okamžiku.

...

A takové místo pro mě znamená pohádková krajina. Krajina, která vzbuzuje pocit, že nejsme sami a utváří v nás dojem, že všechno bude dobré, že máme své místo na zemi. Taková krajina, která v nás podporuje představivost a při níž si uvědomuje, že se zde určitě děly zázraky. Pro své ztvárnění pohádkové krajiny jsem si vybrala reálné krajiny z českého prostředí. Ovšem měly mi posloužit jen jako opěrný bod, jelikož jsem chtěla krajinu dotvářet podle své fantazie. Nešlo mi tudíž o přesný popis, ale o vystižení pohádkové atmosféry. Krajiny jsem vybrala především z oblasti Českého ráje, České Kanady a Českého Švýcarska. Což jsou pro mě ta nejpohádkovější místa celkově. Mnoho z nich jsem i osobně navštívila při mých prázdninových putováních. Mohu tak při tvorbě využít i vzpomínky a své vlastní fotografie.

2. Česká krajina

Jak jsem se již zmínila, ve svém cyklu vycházím z jednotlivých oblastí české krajiny, proto bych ji zde stručně představila. Vybrala jsem místa, která mě osobně přitahují, se kterými mám spojené zážitky a které mi otevírají cestu k fantazii. Samozřejmě jistě by se našlo mnoho jiných zajímavých míst, jelikož česká krajina má tolik pohádkových scenérií, ale já jsem vybrala tři specifické krajiny, které mají český přívlastek přímo v popisu. Jsou to krajiny Českého ráje, České Kanady a Českého Švýcarska.

2.1. Český ráj

Český ráj je oblast nacházející se padesát kilometrů severně od Prahy, na severu je ohraničen Jizerskými horami a Krkonošemi. Od roku 1955 je považován za první chráněnou krajinnou oblast u nás. Centrem Českého ráje je zřícenina hradu Trosky a město Turnov. Krajina je významná ve větším podílu turistických a přírodních památek. Významná jsou především skalní města Prachovské skály, Hruboskalsko aj.

14. Hruboskalsko

15. Trosky

2.4. Česká Kanada

Česká Kanada je chráněný park, který se nachází v jižních Čechách, rozléhá se u hranic Rakouska. Její krajina je charakteristická svými lesními a vodními plochami. Lesní komplexy jsou doplněny po krajině rozestými balvany. Přírodní charakter také určil název Česká Kanada, kde je od roku 1994 vyhlášen přírodní park s rozlohou 283 km. Rovněž je charakteristická svou řídkou obydleností a neporušenou přírodou. V této oblasti jsou vydatné srážky a podnebí je značně sychravé, to dává krajině takovou tajuplnou atmosféru.

16. Krajina České Kanady

2.5. České Švýcarsko

České Švýcarsko je od roku 2000 vyhlášeno jako národní park. Je to především díky ochraně pískovcových útvarů, kterými je známá i tato krajina. Hojně se zde vyskytují různé skalní brány, bludiště, věže a stěny. Mezi symbol tohoto parku patří Pravčická brána, která je rovněž největší pískovcovou bránou v Evropě. Stejně tak je krajina Českého Švýcarska charakteristická rovněž svými lesními komplexy, které dosahují až 97% území.

17. Krajina Českého Švýcarska

18. České Švýcarsko, Pravčická brána

19. České Švýcarsko, Růžovský vrch

3. Pohádková krajina

Pohádková krajina, jako místo, které nám je na dosah. Země za devatero řekami a devatero horami se nachází blíž, než si myslíme. Stačí opustit pohodlí našich domovů a vydat se na pouť krásnými panoramaty a úchvatnými přírodními parky, které se nachází opravdu za rohem. Místa, o nichž sníme, a v kterých se cítíme dobře. Taková místa s pohádkovým laděním existují. Stejně tak, jak na mě působí, jsem se je snažila zobrazit, avšak je na každém divákovi, jak k jednotlivým dílům bude přistupovat a co si z nich odnese.

Co se týče postupu a techniky, nejprve jsme si udělala u každého obrazu přípravnou studii akvarelem a pastelem na akvarelový papír formátu A4. Všech pět obrazů je pak v podobě 30 x 24 cm. Celý cyklus jsem malovala olejovými barvami na plátno, v procesu malby jsem používala i akrylovou písčitou pastu pro zvýraznění struktur v popředí. Nejprve bych ale představila přípravné studie a pak jednotlivé obrazy zvlášť.

3.1. Přípravné studie

1. Za sedmero horami, akvarel, pastel, papír A4

2. Bylo, nebylo, akvarel, pastel, papír A4

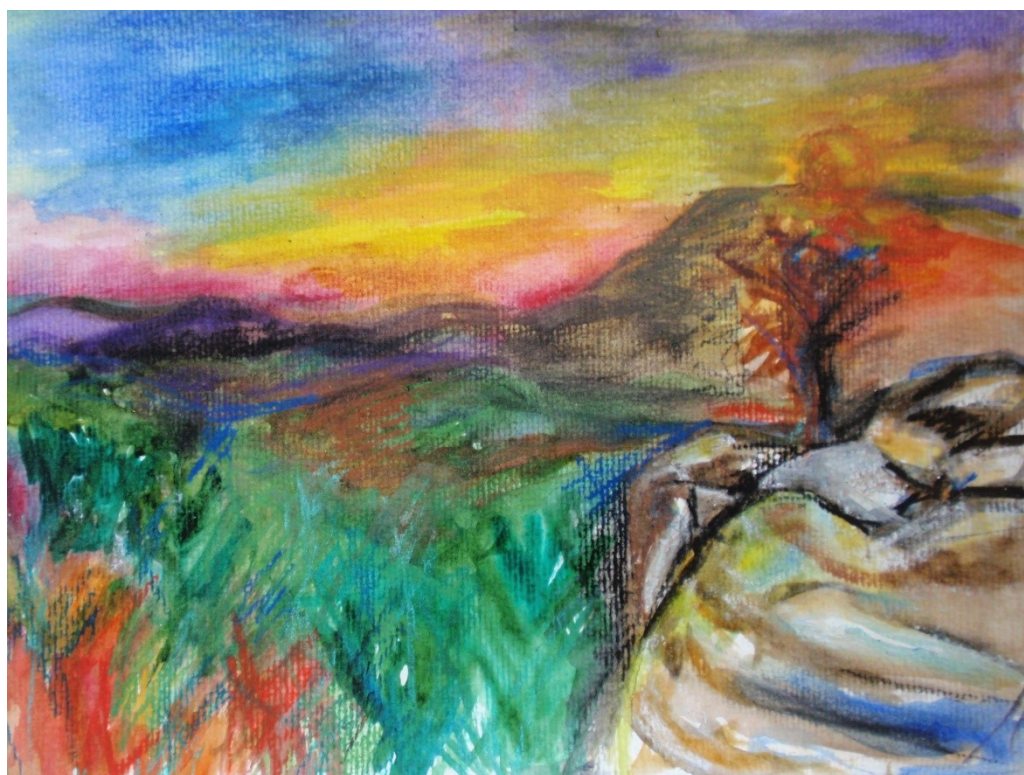

3. Brána do kouzelného světa, akvarel, pastel, papír A4

4. Pohádkové Trosky, akvarel, papír A4

5. Šťastně až navěky, akvarel, pastel, papír A4

3.2. Za sedmero horami

Pro první obraz jsem si vybrala Hruboskalsko, které se nachází v Českém ráji, konkrétně pohled pochází z Rozhledny u Lvíčka. Jak už jsem podotkla, Český ráj je pro mě naprosto pohádkový, tudíž volba tohoto kraje pro mě byla jasná volba. Název obrazu „Za sedmero horami“ by měl být jasný. Na tomto obraze jsou zobrazeny skalní útvary, které mohou symbolizovat překážku, nějakou cestu. Může to být i dospění k nějakému cíli nebo spatření nástrah, které nám přináší příroda. Atmosféra krajiny je laděna tak, aby působila tajemně pohádkově. Důraz jsem kladla na skály, které odráží svými barvami i okolní krajinu. Mají značit cestu, kterou je třeba překlenout. V popředí obrazu u skalních útvarů je zobrazeno červeno oranžové rostlinstvo, kterým jsme se inspirovala u zmíněného Preislera a jeho Pohádky. V pozadí obrazu je travnatý a kopcovitý terén ze zelených odstínů s přidáním červených a oranžových odstínů a v neposlední řadě se tam nacházejí i barvy, které se odrážejí z oblohy. Nebe jsme pojala rovněž tajuplně, není jasné a blankytně modré, jakoby se stmívalo, to má značit, že něco právě končí. Celá krajina, ale má být vlastně záhadou a divák si má sám odhalit co za ní stojí, jaký příběh asi skrývá.

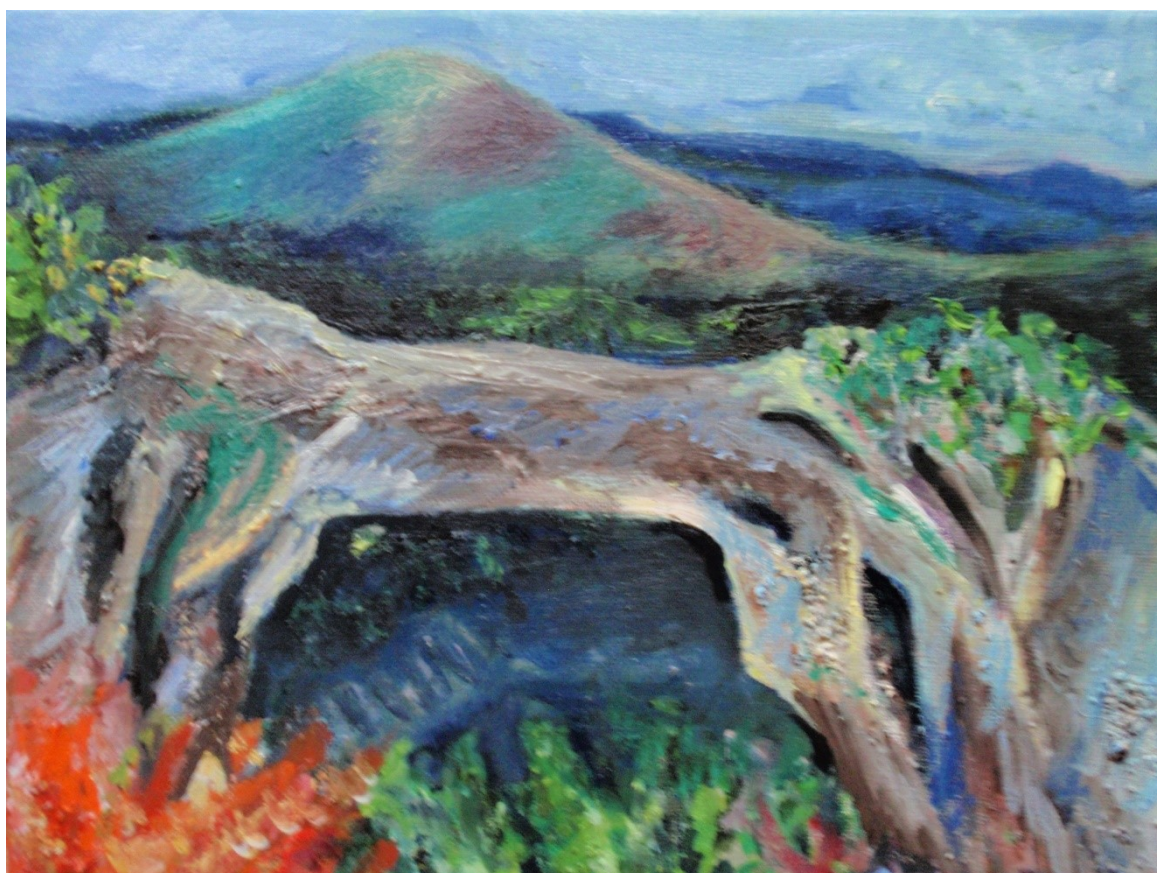
3.3. Bylo, nebylo

Pro druhé ztvárnění krajiny vybírám pohled do České Kanady. Tomuto obrazu jsem dala název „Bylo, nebylo“. Na této krajině vidíme, že přední plán je jasný a spjatý s rostlinami. Mají výrazné teplé barvy na straně pravé opět s červenými odstíny a na straně levé spíše odstíny zemní. Když se podíváme přes tento plán do dálí, vidíme kopce. Mezitím se nachází různý přírodní terén. Ono „bylo, nebylo“ pro mě značí začátek cesty, kdy vidíme, co nás čeká a že cíl je ještě daleko, ač je nám na dosah. Je to ten okamžik, kdy příběh začíná, kdy se vlastně dozvíme, co se bude dít. Proto jsou i v popředí barvy výraznější a směrem do dálí tmavnou. Nebe jsem opět pojala s příměsí soumraku, jelikož i tady nevíme, ač tušíme, kam směřujeme, jak cesta, ten náš příběh skončí.

3.4. Brána do kouzelného světa

Třetí obraz vychází z oblasti Českého Švýcarska. Je na něm znázorněn symbol tohoto národního parku – Pravčická brána. Beru ji jako bránu do jiného světa, do světa pohádek. Zde jsem chtěla vytvořit zdání jakoby se za branou dělo něco magického. Když jí projdeme, nalezneme lesní království, za nímž se tyčí kopec, za kterým se nachází jistě mnohem víc. Je to takový předěl na naší cestě, jako by překlenutí do dalšího úseku našeho putování. Na tomto obraze je například nebe znázorněno jasněji než na ostatních obrazech, už není tak barevné. To z toho důvodu, že den je ještě před námi a my konečně víme, kam chceme směřovat. Proto se nám ukazuje jasná cesta. Stačí jen projít branou. Tu jsem zobrazovala podobně jako skalní útvary na prvním obraze s Hruboskalskem. V popředí obrazu je ztvárněno rostlinstvo opět prostřednictvím červených a zelených tónů.

3.5. Pohádkové Trosky

Pro svůj čtvrtý obraz jsem si opět vybrala místo z Českého Ráje, konkrétně krajinu se vzdálenou zříceninou – Troskami. To, že jsou vidět v dáli a nejsou dominantou obrazu, je záměr. Nešlo mi o jejich reálné zobrazení, ale spíše o to, jak působí v krajině. Chtěla jsem, aby byly vidět z pohledu blízcího se člověka, který je má před sebou. Před ním se rozrůstá rozkvetlá louka, za níž se táhne hrůzostrašný kopec na onu zříceninu. Působí schválně tajemně, protože ač jsme kdekoliv, stále na nás pohlíží dvě nesouměrné věže a to, Baba a Panna, které své pojmenování získaly podle pověsti, která se k hradu váže a možná i ta způsobuje zdejší tajemnou atmosféru. Což jsem zaznamenala i při své návštěvě tohoto místa. Trosky pro mě byly takový vztyčný bod, protože poblíž nich jsme s přáteli stanovali, tudíž vždy jsme věděli, že jsme u nich. Avšak, ten bod nás stále lákal, ať jsme byli sebedál, stále nás sledoval. Proto jsem celou krajinu chtěla spojit v tajuplnou atmosféru, kterou na mě působí. Rovněž bych tento obraz symbolizovala jako cestu. Cestu, která je neznámá a přitom nás něčím přitahuje. Cesta, na jejímž konci je onen vytoužený cíl. To mám spojené i s vyloženým úsilím, které Trosky přináší, ač působí nevinně, dostat se na jejich vrchol je namáhavá cesta. Stejně tak na to navazuje nebe, které je pojato, tak že je vlastně konec dne, soumrak přichází a obloha hraje fialovými a žlutými odstíny na levé straně. Na straně pravé je obloha ještě jasná s blankytnou a královskou modří. K tomuto obrazu jsem například písčitou pastu vůbec nepoužila a celé dění je vlastně i odrazem mé probíhající nálady, ačkoliv při tvoření mám určitý záměr a skicu, realizace se nakonec vyvrbí jinak. Při malování tohoto obrazu jsem měla jakýsi popud k zobrazení spíše expresivnějším. Proto se i liší od mé přípravné studie.

3.6. Šťastně až navěky

Celý cyklus jsem chtěla uzavřít obrazem z krajiny Českého Švýcarska. Západ slunce, krajina hraje všemi barvami. Ač je to možná kýčovitě, přesně takové šťastné konce mají být. Plné lásky a krásy. To vidím i v následující krajině. Den končí, stejně jako náš příběh, slunce pomalu klesá a okolí zbarvuje svými barvami. Hrdina došel na konec a stejně tak, jako na začátku se nacházel u skal, tak i na konci má naposledy k ohlédnutí skalní útvar, který je výrazný v popředí. Za nímž se nachází osamělý strom, který trochu zaniká v této krajině. Protože i náš hrdina musel zdolat všechny překážky a nepohodlí a zcela sám dojít k cíli. Jistě musel hledat sebe sama a neustále se ptát, jakým smyslem je jeho život, stejně tak jako tento strom si utvrzuje své postavení v krajině. Cesta pro našeho hrdinu končí, ale může taky pokračovat dál ve své cestě za obzor a hledat nová dobrodružství. Protože si stejně, tak jako my ostatní uvědomil, že kde něco končí, taky něco nového začíná a že cesta je důležitější než cíl.

Závěr

Mou poslední praktickou částí jsme došli až na konec mé bakalářské práce. Závěrem bych chtěla říct, že to vypadá to, jakoby konce století přitahovaly pohádky a magii. Možná to má být právě oním přelomem, kdy vlastně ještě zcela nevíme, jakým směrem se bude další éra ubírat. Myslím, ale že návrat k pohádkám je stále aktuální, jako návrat k dětství a k znovuobjevení naší duše, která prahne po šťastném konci. V dnešní době, kdy jsou děti, ale i dospělí zahlceni informacemi z médií a internetu, vidím nadmíru důležitě, aby se právě prostřednictvím četby pohádek dětem s jejich subjektivností vrátilo vnímání a uchování fantazie. Samozřejmě to neplatí jen o dětech, ať si i dospělí naleznou v pohádkách inspiraci, odvahu a sílu, kterou potřebují k tomu, aby došli ke spokojenému životu. Neboť právě moc slov je kouzelná a v pohádkách to platí dvojnásob. Celou svou práci bych uzavřela tvrzením Bruna Bettelheima : „*Každá pohádka je kouzelným zrcadlem, které odráží některé stránky našeho vnitřního světa a ukazuje potřebné kroky ve vývoji od nezralosti ke zralosti. Ti, kteří se ponoří do pohádkových sdělení, ocitnou se v tiché vodní hlubině, která zprvu jakoby odrážela jen náš vlastní obraz, za ním však záhy nalezneme vnitřní neklid duše – její hloubku, a také cestu, jak dojít smíru se sebou samým a se světem, smíru, který je odměnou za náš zápas.*“³⁸

---

³⁸ BETTELHEIM, Bruno. *Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době*. Přeložila Lucie LUCKÁ. Praha: Lidové noviny, 2000. Edice 21, sv. 14., s. 129 ISBN 8071062901.

Seznam použité literatury:

BETTELHEIM, Bruno. *Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době*. Přeložila Lucie LUCKÁ. Praha: Lidové noviny, 2000. Edice 21, sv. 14. ISBN 8071062901.

ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Praha: Portál, 2006. ISBN 807367095X.

ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros, 1990.

HANEL, Olaf. *Z pohádky do pohádky: A fairy-tale parade : [České muzeum výtvarných umění v Praze 17.12. - 8. 2.2004 : katalog výstavy]*. V Praze: České muzeum výtvarných umění, 2003. ISBN 8070561173.

KOTALÍK, Jiří, ed. *Česká secese umění 1900: Alšova Jihočeská Galerie v Hluboké nad Vltavou [květen-říjen 1966 : Moravská Galerie v Brně prosinec 1966 - leden 1967]*. Brno: Moravská galerie, 1966. Směr (Moravská galerie).

MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 807185669X.

PANUŠKA, Jaroslav. *Jaroslav Panuška: Galerie moderního umění v Hradci Králové [9. září - 14. listopadu 2010 : Galerie Felixe Jeneweina města Kutné Hory, 1. prosince 2010 - 31. ledna 2011 : katalog k výstavě]*. Hradec Králové: Galerie moderního umění v Hradci Králové ve spolupráci s Galerií Felixe Jeneweina města Kutné Hory, 2010. ISBN 9788085025880.

PREISLER, Jan a Šárka LEUBNEROVÁ. *Jan Preisler (1872-1918): Pohádka, 1904 : Národní galerie v Praze - Sbírká umění 19. století a Galerie Kodl: klášter sv. Jiří na Pražském hradě [7. dubna 2011 - 30. září 2011]*. Praha: Národní galerie v Praze, 2011. ISBN 9788070354728.

PROPP, Vladimír Jakovlevič. *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany: H & H, 1999. ISBN 8086022161.

PŘÍKAZSKÁ, Petra, Martina VÍTKOVÁ a Jiří VYKOUKAL. *Bylo, nebylo--: (pohádkové motivy v moderním a současném umění v Čechách) = Es war einmal-- : (Märchenmotive in der modernen und zeitgenössischen Kunst in Böhmen) : Galerie výtvarného umění v Chebu [Festival Mitte Europa - Uprostřed Evropy 30.6.-4.9.2005]*. V Chebu: Galerie výtvarného umění v Chebu, 2005. ISBN 8085016753.

ŠTĚPÁN, Petr, ed. *Pohádkové bytosti*. [Praha: České muzeum výtvarných umění, 2005]. ISBN 8070561319.

URBAN, Otto M. *V barvách chorobných: idea dekadence a umění v českých zemích 1880-1914*. Praha: Obecní dům, 2006. ISBN 80-86339-35-1.

VLČEK, Tomáš. *Praha 1900: studie k dějinám kultury a umění Prahy v letech 1890-1914*. Praha: Panorama, 1986. Pragensia (Panorama).

MÁDL, Karel Boromejský. *Umění včera a dnes: Pětadvacet výstav "Manesa" : Kronika deseti let 1898-1908*. Praha: Topič, 1908.

VLČKOVÁ, Lucie. *Vojtěch Preissig*. Ilustroval Vojtěch PREISSIG. V Řevnicích: Arbor vitae, 2012. Design, profily, osobnosti. ISBN 978-80-7467-031-2.

WITTLICH, Petr. *Česká secese*. Praha: Odeon, 1982.

WITTLICH, Petr. *Umění a život: doba secese*. Praha: Artia, 1987

WITTLICH, Petr. *Jan Preisler: kresby*. Praha: Odeon, 1988.

Seznam obrázků:

1., 2. Vojtěch Preissig, Broučci, 1902, dostupné z:

<https://www.pinterest.com/europeana/vojt%C4%9Bch-preissig/>

3. Vojtěch Preissig, Sedm havranů, 1903, barevný lept, papír, 51 x 39 cm, Sbírká Patrika Šimona, dostupné z:

<http://www.isabart.org/person/2219>

4. Vojtěch Preissig, Modráček, 1903, barevný lept, 49,5 x 37,5 cm, Východočeská galerie v Pardubicích, dostupné z:

<http://www.artplus.cz/cs/aukni-zpravodajstvi/1/vojtech-preissig-2008>

5. Jan Preisler, Pohádka /s rusovlasou princeznou/, 1904, olej, plátno, 101,5 x 79 cm, Galerie výtvarného umění v Ostravě, dostupné z:

<http://www.scena.cz/index.php?d=1&o=4&c=16041&r=1>

6. Jan Preisler, Pohádka /s černovlasou princeznou/, 1904, olej, plátno, 105 x 85 cm, Národní galerie v Praze, dostupné z:

<http://www.radio.cz/fr/rubrique/faits/il-etait-une-fois-les-creatures-fantastiques-des-contes-de-lenfance>

7. Jan Preisler, Dobrodružný rytíř, 1898, olej, 87 x 115 cm, Západočeská galerie v Plzni, dostupné z:

<http://www.artmap.cz/jedno-dilo-jeden-svet-jan-preisler-studie-k-cyklu-o-dobrodruznem-rytiri-1897-1898>

8. Arnold Böcklin, Ruggiero a Angelika, 1873, Nationalgalerie, Berlín, dostupné z:

<https://www.wikiart.org/en/arnold-bocklin/angelika-guarded-by-a-dragon-angelica-and-ruggiero-1872>

9. Jaroslav Panuška, Vodník, 1902, Oblastní galerie Vysočiny v Jihlavě, dostupné z:

http://www.denik.cz/ostatni_kultura/panuska-v-galerii-vodnici-umrlci-i-priroda-20130104-t30r.html

10. Jaroslav Panuška, Pohádka o obrovi, 1903, Východočeská galerie v Pardubicích, in: PANUŠKA, Jaroslav. *Jaroslav Panuška: Galerie moderního umění v Hradci Králové, 9. září - 14. listopadu 2010 : Galerie Felixe Jeneweina města Kutné Hory, 1. prosince 2010 - 31. ledna 2011 : [katalog k výstavě.* Hradec Králové: Galerie moderního umění v Hradci Králové ve spolupráci s Galerii Felixe Jeneweina města Kutné Hory, 2010, s. 6

11. Jaroslav Panuška, Tajemný hrad, 1906, Oblastní galerie Vysočiny v Jihlavě dostupné z:

<http://www.isabart.org/person/2320/works>

12. Josef Váchal, Divé ženy (lesní žínky), 1912, olej, plátno, 36 x 49 cm, US PNP Praha, in: URBAN, Otto M. *V barvách chorobných: idea dekadence a umění v českých zemích 1880-1914.* Praha: Obecní dům, 2006, s. 388

13. Josef Váchal, Hrady Korzárů, 1915, olej, lepenka, 60 x 85 cm, Galerie hl. m. Prahy, dostupné z:

<http://www.artmap.cz/josef-vachal-napsal-vyryl-vytiskl-a-svazal-0>

14. Hruboskalsko, dostupné z:

<http://www.cesky-raj.info/galerie/obrazky/imager.php?img=660119&x=4288&y=2848&hash=71793dc1a7d3b8a286c2a313790e2e5d&ratio=1>

15. Trosky, dostupné z:

<http://www.ceskyrajdetem.cz/redakce/index.php?lanG=cs&clanek=67720&slozka=67717&as4uOriginalDomain=www.ceskyrajdetem.cz&page=2&>

16. Krajina České Kanady, dostupné z:

<http://www.frankuv-dvur.cz/media/images/ceska-kanada-2.jpg>

17. Krajiny Českého Švýcarska, dostupné z:

<http://www.janviktorin.com/category/aktualizace/>

18. České Švýcarsko, Pravčická brána, dostupné z:

<http://itras.cz/pravcicka-brana/galerie/16489/>

19. České Švýcarsko, Růžovský vrch, dostupné z:

[http://www.enthusia.cz/zajezdy1/narodni-park-ceske-svycarsko-proskoly/#!prettyPhotoContent\[\]/0/](http://www.enthusia.cz/zajezdy1/narodni-park-ceske-svycarsko-proskoly/#!prettyPhotoContent[]/0/)